

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE GİRİŞİNİN DİN BOYUTU

(SEMPOZYUM)

17 - 19 Eylül 2001

DÜZENLEYEN

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI İŞBİRLİĞİ
İLE
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ANKARA - 2003

KUR'AN'A GÖRE İNANÇ, DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Prof. Dr. İsmail YAKIT*

İnsanı diğer canlılardan ayıran en belirgin özellik şüphesiz aklıdır. Akıl, aslında insana bir silah olarak verilmiştir. O akıl silahıyla tabiatta kendini koruyacak ve hayatını idame ettirecektir. Akıl aynı zamanda inancı tayin etme melekesidir. Çünkü insan akılla neye inanıp neye inanmayacağını bulmak zorundadır. Zaten bir şeye inanabilmesi için önce aklının onu teyit etmesi gerekir. Bunun için de düşünmek en vazgeçilmez şarttır. İnsan gerçek kimliğini bulabilmesi ve kendi özünü uyumlu olabilmesi için, inanç, düşünce ve bunları ifadede hür olmalıdır. Bu onun en doğal hakkıdır.

Charles Maurras "*Mutlu olduğumuz nispette hürüz*" (Maurras, C.F., 383) derken mutluluk ile hürriyet arasında bir ilişki kuruyordu. Albert Camus insanın başarısını iki kavramı bir arada bulundurabilme yeteneğine bağlıyor ve "*Şayet insan, adaletle hürriyeti bir araya getirmekte başarısızsa o her şeyde başarısızdır*" (Camus, C.F., 105) diyordu. Demek ki mutlulukla hürriyet, hürriyetle adalet arasında vazgeçilmez bir ilişki mevcuttur. O halde beşeriyet bu ilişkiyi her zaman kurmuş ve korumuş mudur? Bugün teknolojinin baş döndürücü bir hızla ilerlemesi bu kavramların ne kadar lehine ve ne kadar aleyhine olmuştur. Bugün insanlık teknolojiyle mutluluğu, adaleti ve hürriyeti daha iyi tesis etmekte mi, yoksa teknolojinin esiri olarak bu kavramlardan uzaklaşmakta mıdır? Georges Bernanos'un şu fikrine katılmamak elde değildir: "*Teknoloji lehine kazanılmış bir dünya maalesef hürriyet lehine kaybedilmiştir*" (Bernanos, C.F., 68).

Bugün "*Hürriyet*" kavramı genelde iki anlamda kullanılmaktadır. Birisi köleliğin zıttı diğeri de irade serbestliği veya tercih hakkıdır. Köleliğin zıddı anlamı, esaretten kurtuluş veya bir yere veya otoriteye bağımlı yaşamamaya verilen addır. Onun için siyasi, sosyal, ekonomik ve hukukî anlamlarda kurtuluş hareketinin adıdır. (Rozental, s.9, Lalande, s.558)

Bir insanın iç dünyasındaki fikirleri, kabul ve kanaatleri sözlü veya fiili olarak dış dünyaya yansıtmasına fikir ve ifade hürriyeti denmektedir. Bu hürriyet o kişi için bir haktır. Kişi bu hakkını kullanır veya kullanmaz. Bu, ona ait bir keyfiyettir. Ancak insandaki akıl irâde ve karar yeteneğinin bir fonksiyonu olan bu hürriyet için o kişiye içten ve dıştan herhangi bir baskının olmaması gerekir. (Dağcı, s.99)

İnanç ve fikir hürriyeti bazılarınca manevi hürriyet veya vicdan hürriyeti şeklinde ifade edilmektedir. Merhum A. F. Başgil bunu, "*Kişinin benimsediği dinin veya siyasi, felsefi veya iktisadi bir doktrinin akide veya esaslarına serbestçe inanma ve bunları hiçbir korku ve endişeye düşmeksizin açıklama hakkıdır*" demektedir. (Başgil, s.58)

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dekanı

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin IV. maddesinde: "Hürriyet başkalarını rahatsız etmeyecek herşeyi yapabilmektir" diye tanımlanmaktadır. Buna göre kişi, hürriyet hakkını kullanırken veya dilediği gibi davranırken başkalarına zarar vermemeli, onların da haklarını rencide etmemelidir. İşte bu özellik aynı zamanda hürriyete bir sınır tayin etme zarureti doğurur. Hürriyeti engellemek başkadır, ona bir sınır tayin etmek başkadır. Sınırsız bir hürriyet hakkı düşünülemeyeceği gibi, uygulanması da mümkün değildir. Zira hürriyet bir başıboşluk değildir. Hürriyet bir sorumluluktur ve o sorumluluğun kişi tarafından bilinçli kullanılmasıdır. Joseph Proudhon'un dediği gibi: "En hür insan, başıboş olan değil, kendi hemcinsleriyle en fazla irtibat halinde olan insandır." (Proudhon, C.F., 462).

Pierre Gaxotte: "Hürriyet başlangıç değil sonudur. Hürriyet iyi düzenin, iyi yönetimin meyvesidir." (Gaxotte, C.F., 230) derken fertle toplum, toplumla devlet arasındaki münasebeti hürriyet kavramında temerküz ettirmiştir. Nitekim, kişinin temel haklarından olan inanç ve düşünce özgürlüğünün olmadığı yerde, baskıcılık, kuralcılık ve aşırı gelenekçilik ön planda olur ve o nevi toplumlarda sosyal ve fikri alanda bir gelişme kaydedilemez. Ancak hür yönetimlerin yarattığı hür ortamlarda kişinin ferdi ve hür iradesiyle tercihini kullandığı zamanki inancı ve fikirleri kendisine özgür bir kimlik kazandırabilir.

Ünlü filozof Eflatun (M. Ö. 427-347) "insanı içinde yaşadığı cemiyet ve devlet yapısında ele almalıdır" derken, kişilik yapısı ve kimliğinin toplum ve devlete göre şekilleneceğini ifade etmişti. Zira ona göre baskıcı rejimlerde ve toplumlarda insanlar inanmadıkları şeylere inanıyormuş, hatta benimsemedikleri düşünceleri benimsiyormuş gibi davranırlar. Bu nevi toplumların fertlerinde çift kişilik sendromu ortaya çıkar. İki yüzlü insanlar çoğalır. Kişiler köle ruhlu olup korkan, kendine güveni olmayan, dalkavuk bir kişilik defosu ortak kimlik haline gelir. (Aktan, s.73). Toplumda güven bunalımı oluşur, kimsenin doğru inanç ve düşüncesi tam olarak bilinmez.

Hürriyet herkesin hakkıdır. İnsan bu hakkını dünyaya gelirken getirir. Zira İslam'da her çocuk anasından hür olarak doğar. Ancak insan doğuştan getirdiği bu hakkını hiçbir zaman kötüye kullanmamalıdır. Ayrıca kimse, bir başkasının hürriyetini yok etme gibi bir hürriyete sahip de değildir. Şayet böyle bir durum ortaya çıkarsa hürriyetler kanunlarla sınırlandırılabilir. O zaman Montesquieu'nün dediği ortaya çıkar: "Hürriyet kanunların izin verdikleri şeyleri yapma hakkıdır." (Montesquieu, C.F., 409)

Devletler ülke insanlarının her türlü hak ve hürriyetlerini kanun güvencesi altına almak zorundadırlar. Bu itibarla yeryüzünde hiçbir devlet kendini yok etme veya parçalama hürriyetini kimseye tanımaz. Özellikle Kur'an açısından toplumları yönetenler veya Devlet, ülke fertlerinin hak ve hürriyetlerini koruma yetkisini üzerine aldığından, siyasi otoritenin yıkılmasıyla o ülke insanlarının felakete sürüklene-

ceğini kabul ettiğinden, sorumluluk içindedirler. Aksi takdirde kendi kuyusunu kendisi kazmış olur. Zaten hiçbir siyasi otorite bu hakkı tanımaz

İslamiyet, aslında bir hürriyet dinidir. Müslüman hürdür ve hür olmak zorundadır. Hür olmak hem hak hem de vazifedir. Kur'an bu hakkı ve vazifeyi bize sıkça hatırlatmaktadır.

Kur'an Her Türlü Fikre Açıktır.

Kur'an'ın dışında yeryüzünde hiçbir dinin hiçbir kitabında şöyle bir ayet yoktur.

"Sözün dinleyip de en güzeline uyanları müjdele. İşte Allah'ın doğru yola eriştirdikleri onlardır ve onlar akıl sahipleridir." (Zümer 39/18)

Sözün dinlenebilmesi için ifade edilmesi şarttır. Sözün ifade edilebilmesi için daha önce düşünce bazında ele alınması gerekir. Dolayısıyla kişi hem düşünce hem de onu ifade bakımından tam olarak hürdür. Dinleyen ise hepsini dinleyebilme ve mukayese edebilme ve sonunda da en güzelini bulup ona uyabilme konusunda tam bir hürriyete sahiptir. Bu ayetten Kur'an'ın her türlü düşünceye açık olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla bu ayete göre hiçbir düşünce peşinen mahkum edilemez. Her düşünce serbestçe ifade edilebilmelidir. Ancak bu düşüncelerin içinde en doğrusu ve en faydalı olanı tercih edilmelidir. Mensuplarını böyle bir serbestlik içinde bırakan bir Kitap, ancak Kur'an-ı Kerim'dir. Bir diğer ayet *"Sözünüzde doğru iseniz delillerinizi getiriniz."* demektedir. (Bakara 2/111 Enbiya 21/24, Neml 27/64, Kasas 28/32)

Bu ayet, müslim, gayri müslim, inançlı inançsız herkese hitap ediyor, yani ben haklıyım, ben doğruyım diyen herkes bu ayetin hitap menzili içindedir. Kişinin inancı düşüncesi ve ifadesinin haklılığını ispatlayacak delillerin ortaya konmasını ve tartışılmasını istemektedir. Zira Kur'an sağlam bir kanıta dayanmayan hiçbir inancı ve düşünceyi doğru kabul etmez.

"De ki: "Hak Rabbindendir. Dileyen inansın dileyen inkar etsin." (Kehf 18/29)

"Biz insana yolu gösterdik ister şükreder, ister küfreder." (İnsan 76/3)

Burada anlatılmak istenen: Biz insana hangi yolun en doğru olduğunu gösterdik; insan araştırır, inceler, düşünür, sonuçta dilerse benimser ve kabul eder, dilerse inkar da eder. Yani insan inanıp inanmama, benimseyip benimsememe konusunda muhayyedir. Bu demektir ki Kur'an'a göre insan inanma hürriyetine sahip olduğu kadar inanmama hürriyetine de sahiptir. Yani Kur'an'a göre insan, bu temel konuda bile tam bir hürriyet içindedir.

Kur'an bir hürriyetler kitabıdır. İnsanın kendine karşı, topluma karşı, Tanrı'ya karşı, tabiata karşı, diğer insanlara ve canlılara karşı her türlü hak ve hürriyetlerini tanıyan bir kitaptır. Kur'an aynı zamanda sorgulayan bir kitaptır. İnsanı, bütün bu hak ve hürriyetler içinde sorumluluğunu bildiren ve onu her hürriyetinden dolayı da sorumlu tutan bir kitaptır. Yani inanan inancından sorumlu, inanmayan inkarından

sorumlu, aklını kullanan, aklını kullanma hürriyetinden sorumlu, aklını kullanmayan da yine aklını kullanmama hürriyetinden sorumludur.

Görüldüğü gibi, Kur'an inanç, düşünce ve ifade özgürlüğünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır. O, nazil olduğu dönemdeki toplumların inançları ve düşüncelerini ele alıyor, onları eleştiriyor, asıl gerçeği kendisinin gösterdiğini söyleyerek alternatif inanç ve fikirler serdediyor.

Kur'an ve Alternatif İnanç ve Düşünceler

Kur'an farklı ve aykırı inançların ve düşüncelerin ifadesini bizzat kendisi uyguluyor. Şöyle ki, farklı inançta ve fikirde olanlar, kendileri inançlarını ve düşüncelerini nasıl ifade ediyorlarsa onları aynen "şöyle diyorlar, onlar şöyle inanıyor" gibi ifadelerle tekrarlıyor hatta onların açıklamadıkları, içlerinde gizli tuttukları fikirleri bile Kur'an açıkça "şöyle diyorlar, şöyle düşünüyorlar ..." şeklinde söyleyiveriyor. Buradan anlaşılıyor ki Kur'an her türlü inancı ve fikri, söyleme, ifade etme hürriyetini herkes için uyguluyor.

Kur'an sadece muarızlarının farklı ve aykırı inanç ve düşüncelerini söylemekle kalmıyor, onları eleştiriyor. "Onlara de ki, şöyle cevap ver, de ... vs." ifadelerle alternatif inanç ve düşünceyi teklif ediyor. Bunun için muhabatların muhakemesini zorluyor. Onları düşünce ve araştırma zeminine çekiyor. Doğruyu öyle bulmalarını istiyor ve hatta o şekilde hareket ederlerse o zaman Tanrı'nın tebliğ ettiği ilkenin doğruluğunu göreceklerini beyan ediyor. Bu açıdan Kur'an doğrusuyla eğrisiyle hak ve batıl oluşlarıyla inançları, fikirleri ve yolları gösteriyor. Bunlar arasında tercih etme yetkisi ve özgürlüğünü insana bırakıyor.

Alternatif İnanç ve Düşüncelere Kur'an'ın Metodu

İlmi, akli, muhakemeyi, düşünceyi ön plana çıkaran Kur'an, farklı inançta, fikirde ve inkarda olanların yanıltma ve yanlışlarının nereden kaynaklandığını, onların bizzat kendi muhakemelerine ve düşüncelerine götürüyor, yanlışlarını bizzat kendilerinin görmesini istiyor.

"Allah'ın çocuk edindiğine) dair kendilerinin de atalarının da kesin bilgisi yoktur. Bu onların ağızlarından çıkan ne büyük bir sözdür. Kaldı ki onlar sadece yalan söylemektedirler." (Kehf 18/5)

Burada Hristiyanların (Allah'a çocuk isnat eden) inanışları, bu konuda kesin bir bilgilerinin olmadığı, iddialarının yalan olduğu hatırlatılmaktadır. Hiçbir delile ve ispata dayanmayan bu iddianın muhakeme edildiğinde, düşünüldüğünde yalan bir iddiadan başka bir şey olmadığı kendiliğinden ortaya çıkar.

Öte yandan Kur'an materyalistlerin iddialarının da sadece zan olduğunu kesin bir bilgiye dayanan bir inanç olmadığını onların mantığı içinde konuyu ifade ettikten sonra beyan ediyor.

"Onlar, hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdan ibarettir. Ölürüz ve yaşarız.

Bizi öldüren zamandan başkası değildir dediler. Bu hususta onların kesin bir bilgileri yoktur. Sadece öyle zannediyorlar." (Casiye 45/24)

Kur'an inanç ve düşünce yanlışlığının ikinci sebebi olarak geleneklere körü körüne bağlılığı göstermektedir. "Onlara, "Allah'ın indirdiğine ve Allah'ın elçisine gelin denildiği zaman, "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter" derler. Ya ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolda olmayan kimseler idiyse de mi?" (Maide 5/104, Araf 7/28, Yunus 10/78, Şura 26/72-76, Lokman 31/12, Zuhuruf 43/21-23)

Kur'an, inanç ve düşünce yanlışlığının üçüncü sebebini çarpık bir dini yargı sonucu kadercı yaklaşımda göstermektedir.

"Rahman dileseydi biz bu putlara tapmazdık. Onların bu hususta bir bildikleri yoktur. Sadece tahminde bulunuyorlar." (Zuhuruf 43/20)

Görüldüğü gibi kendi çarpık inançlarının ve yanlış yargılarının –tabiri câizse- faturasını Allah'a kesmektedirler.

Kur'an'da inanç ve düşünce konusunda farklı tezler ileri sürenlerin iddialarını, inanç prensipleri doğrultusunda kategorize ettiğimizde, Uluhiyet, Ahiret, Kitap ve Nübüvvet gibi ana başlıklar altında sıralayabiliriz.

Uluhiyet

"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve "Bunlar bizim Allah katında şefaathilerimizdir" derler. De ki: "Göklerde ve yerde, Allah'ın bilmediği bir şeyi mi O'na haber veriyorsunuz? Allah onların ortak koştuqları şeylerden münezze ve yücedir." (Yunus, 10/18)

Burada insan taptığı varlığın, kendisine bir fayda ve zarar verebilecek bir niteliği bulunup bulunmadığına, sınırlı ve sonlu bir varlık olup olmadığına özgün iradesi ve düşüncesiyle bulup karar verecektir. Bunun sonunda o nesnelerin hiçbir şey olduğunu görecektir ve yüce Allah'a yönelip onu şirkten tenzih edecektir.

"Onlar "Rahman olan Allah çocuk edindi" dediler. Hakikaten siz pek çirkin bir şey ortaya attınız" (Meryem 19/88-89)

Burada Rahman'a çocuk isnat edenler, özgür irade ve muhakemesiyle düşündüğünde bu iddianın ne kadar kötü ve çirkin bir iddia olduğunu, Tanrı'yı yaratıklar seviyesine düşürdüğünü görecektir. İşte Kur'an karşı tarafın iddiasını verirken, düşünülüp araştırıldığında çıkacak neticeyi hüküm olarak akabinde veriyor.

"Allah'ın kendisine hükümlanlık vermesine karşılık şımararak Rabbi hakkında İbrahim'le tartışanı görmedin mi? İbrahim: "Rabbim diriltir ve öldürür" demişti. O da "Ben de diriltir ve öldürürüm" dedi. İbrahim "doğrusu Allah güneşi doğudan getiriyor hadi sen de onu batıdan getir" dedi. Bunun üzerine inkar eden şaşırıldı kaldı." (Bakara 2/258)

Bu ayette Tanrı'nın beşer tarafından taklidi mümkün sıfatlarla tanımlanmaması bilakis Tanrı'yı beşer elinin uzanamayacağı ve tağyir edemeyeceği evrensel pren-

siplerin fâili olarak tanımlamanın daha doğru olacağı vurgulanıyor. En azından öldürmek insanın da işleyebileceği bir fiildir ama güneşi doğudan değil de batıdan getirmek evrensel bir kanunu değiştirmektir ki beşerin çok üstünde sadece Tanrı'ya ait bir fiildir. Öyleyse Tanrı hakkında tartışmaya girenler onun hakkında fikir ve düşünce serdedenler, O'nu beşer tarafından taklidi fiillerle değil, evrendeki fiilleri icra eden müteal bir varlık olarak düşünmek ve görmek zorundadırlar.

"Ey insanlar! Size bir misal verilmektedir; şimdi onu dinleyin sizlerin Allah'ı bırakıp da taptıklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, onu kurtaramazlar; isteyen de âciz, kendisinden istenen de" Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Doğrusu Allah çok güçlü ve çok üstündür." (Hacc 22/73-74)

Burada bir sineği bile var edemeyecek kadar güçsüz ve ondan bir şeyi geri alamayacak kadar âciz yaratıkların ilah olamayacağı defaatle olduğu gibi burada da insanın düşünce ve idrak menziline sunuluyor.

Görüldüğü gibi insanoğlu hiçbir şeyden korkmadan, çekinmeden her konuda hatta Allah konusunda bile her şeyi düşünebilecek, söyleyebilecek, kıyaslar yapabilecek ve doğruyu araştıracaktır. Çünkü insan kendisini her konuda sorgulayabilecektir. Bu kadar özgür bir düşünce yapısına sahip olan insan, acaba ben her istediğimi yaparım, canım, hevesim ne isterse onun peşinden giderim gibi, insan iradesini hevesine bağlamak gibi bir tavıra Kur'an'dan ne gibi cevap bulabilir?

"Heva ve hevesini tanrı edineni gördün mü?" (Câsiye 45/23)

Kur'an bu gibi sadece arzu ve isteklerine uyan diğer şeylere kulak tıkayanlar için "hevasını tanrı edinen" tabirini kullanmakta ve yermektedir. (Atay, s.57) Öyleyse bir bilgiye, bir ilme, bir kanıta dayanmayan idrakla kontrol edilmiş aklı ilkelere uymayan sadece arzu ve isteklere bağlı düşünce ve davranışlara karşı bir sınır getiriyor.

Ahret

"İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmüyor mu ki hemen apaçık bir düşman kesiliyor ve kendi yaratılışını unutarak bize bir misal vermeye kalkıyor ve "Bu çürümüş kemikleri kim diriltir" diyor. De ki "Onu ilk defa kim inşa etmişse o hayat verir. O her türlü yaratmayı bilendir." (Yasin 36/77-78)

Burada, inkarcının düşüncesi ve ifadesi aynen veriliyor. Cevap olarak kemiklerin ilk oluşu ile yeniden oluşu arasında bir irtibatın kurularak gerekli muhakemenin yürütülmesi istenmektedir. Dolayısıyla insan ilk oluşla yeniden oluş arasında, ana karnıyla kabir arasında irtibatlar kurarak düşüncesini geliştirecek ve bunun sonucu Ahiret inancına dair şüphelerini izale edecektir.

"Ayetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman, onların delilleri sadece: "Doğru sözlü iseniz atalarımızı getirin bakalım" demekten ibarettir. Deki: Allah size hayat

bahşeder sonra öldürür, sonra da hiçbir şüphe götürmeyen kıyamet gününde toparlar. Fakat insanların çoğu bilmezler." (Casiye 45/25-26)

İnanmayanlar, gerçekleştirilse sanki inanacakmış gibi bir teklif getiriyorlar. Eğer ataları diriltirilse inanacaklarmış(!). Kur'an bunu düşünce olarak değil bir nevi inkar kılıfı olarak değerlendiriyor. Bu gibi geçersiz ve realiteye uymaz bir ifadeyi kanıt olarak serdetmekten başka bir şeyleri yoktur demek istiyor. Onlara sırasıyla önce hayat, sonra ölüm, sonra da kıyamet günü toplanma olacağını, hayatın böyle bir seyir takip edeceğini, dolayısıyla geriye dönüşün söz konusu olamayacağını ifade ediyor. Böylece onlara düşünmeleri ve inanmaları gereken konuları seyir sırasına göre hatırlatıyor.

Kitap ve Nübüvvet

Müşriklerin en fazla kızdıkları Kur'an'dı. Çünkü Kur'an alternatif bir inanç öneriyor. Tevhit akidesini getiriyor. Hem herkesi düşünme ve akletmeye davet ediyor hem de insan hak ve hürriyetlerini hatırlatıyordu. Putperestliğin ekonomik bir rant getirdiği güçlü kuvvetli ve zengin adamlara körü körüne bağlılığın körüklendiği ve köleliğin revaçta bulunduğu bir toplumda bunlara alternatif teklifler getiren Kitap elbette onları çileden çıkaracaktır. Bütün bunlara karşı Kur'an insana tanıdığı düşünce ve inanç özgürlüğü içinde ele alıyor. Kendi doğrularını, kendi yanlışlarını bizzat kendilerinin görmesini istiyordu. Ama onlar sahip oldukları zihniyet gereği Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e çeşitli ithamlarda bulunmaktan geri kalmıyorlardı.

"İnkâr edenler: "Bu Kur'an Muhammed'in uydurmasıdır, ona başka bir topluluk yardım etmiştir" dediler de haksızlık ettiler ve asılsız bir söz uydurdular. "Kur'an öncekilerin masallarıdır; başkalarına yazdırılarak sabah akşam onun yanında okunmaktadır." Dediler. Ey Muhammed deki: Onu yerde ve göklerdeki sırrı bilen indirmiştir. Şüphesiz O, bağışlayandır, acıyandır." (Furkân 25/4-6)

Peygamber konusunda da her türlü itham öne sürüldüğü gibi Peygamberden olağan üstü nitelikler de istenmiştir. Yani peygamber için deli, şair, kâhin vs. denildiği gibi beşerden bir peygamberi de kabul edememektedirler.

"Putperestler, bu ne biçim peygamber; yemek yer, sokaklarda gezer? Ona beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya! Yahut, kendisine bir hazine verilsedydi; veya mahsulünden yiyip içeceği bir bahçesi olsaydı ya!" dediler. O zalimler inananlara: "Siz sadece büyülenmiş bir adama uymaktasınız" dediler. Ey Muhammed sana nasıl misaller getirdiklerine bir bak, onlar sapmışlardır. Hakk'a ulaştırın bir yol bulamazlar." (Furkân 25/7-9)

"Onlar, "Bize yerden bir kaynak fışkırmadıkça veya senin hurmalıkların, bağların olup ovalarından ırmaklar akıtmadıkça yahut da iddia ettiğin gibi, göğü tepemize parça, parça düşürmedikçe veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getirip göstermedikçe, veyahut altından bir evin olmadıkça, yahut göğşe çıkmadıkça sana inanmayacağız. "Bize okuyacağımız bir kitap indirmediğimiz göğşe çıkma da asla inan-

mayacağız" dediler. Dekî: Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak peygamber olan bir insandan başka birisi miyim?" (İsra 17/90-93)

Görüldüğü gibi müşrik Arap zihniyeti, peygamberden olağanüstü şeyler bekliyor, onu sadece insanüstü bir varlık olarak telakki etmek istiyor. Böyle bir zihniyet peygamber kavramına aykırıdır. Allah'a da bir nevi şirkittir. Zira Allah'a ait bazı görevler peygambere yüklenmektedir. Peygamberi sadece mucizevi bir kişilikle tanımlamak onu beşerî vasıflardan sıyrıp uluhiyete yükseltmek Kur'an mantığı içinde şirkittir. İşte bu nedenle Kur'an sık sık Hz. Peygamber'in beşer olduğunu vurgular. O da bizim gibi bir insandır. Ama vahiy alan bir insandır. Dolayısıyla yukarıdaki ayetlerde inanmayanların iddialarının mantıkî hiçbir temele dayanmadığı kuru isteklerden ibaret olduğu, Peygamberin ise görevinin onların isteklerini yerine getirmek olmadığı belirtiliyor.

Bütün bunlardan anlaşılan Kur'an'a göre dini inanç ve fikir ne olursa olsun kişi bunu ortaya koymalı, ifade etmeli, tartışmalı, muhakeme ve mantık süzgecinden geçirmeli, delillerini getirmeli, doğruyu-eğriyi görmelidir. Çünkü Kur'an yukarıda da söylediğimiz gibi insana inanma hürriyetini verdiği kadar, inanmama hürriyetini de verir.

De ki: "Ey insanlar! Rabbinizden size hak gelmiştir. Artık kim doğru yola gelirse, ancak kendisi için girmiş olur. Kim saparsa, şüphesiz kendi zararına sapmış olur. Ben sizin bekçiniz değilim." (Yunus 10/108)

İnsan sorumlu bir varlıktır. Kur'an sorgulayan bir kitaptır. İnananı inancından, inanmayı inkarından sorumlu tutar. Durum böyle olunca ortaya 2 problem çıkıyor: Cihat ve İrtidat. Öyleyse bunlar ne anlama geliyor?

Cihat

İslam kelimesinin kök anlamları içerisinde "barış" anlamı da bulunmaktadır. İslam'ın uluslararası ilişkilerde benimsediği temel prensip karşılıklı güven ve barışa dayanmaktadır. Dolayısıyla her nereden gelirse gelsin şiddet, terör ve tedhiş gibi insanlık dışı her türlü eylemin İslam'la uzaktan yakından bir alakasının olamayacağı açıktır. Durum böyle olunca cihat nasıl anlaşılmalıdır? Şunu her şeyden evvel kabul etmeliyiz ki cihat sadece savaş değildir. Onun sadece savaş sözcüğüyle yorumlanması yanlıştır. İslam bir kılıç dini değil bir tebliğ dinidir. Tebliğde hikmet ve güzel öğütler, aklî ve naklî deliller esastır. Nitekim şu ayette "Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütlerle çağır; onlarla en güzel şekilde tartış. ..." (Nahl 14/125) buyrulmaktadır. Ayrıca Allah yoluna davette yumuşak ifadelerin seçilmesi tavsiye edilmektedir: "Firavun'a gidin, doğrusu o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt dinler veya korkar." (Taha 20/43-44) Durum böyle olunca inancı zorla kabul ettirmek için baskı uygulamak, silaha başvurmamak ve savaş açmak hiç uygun düşmez. Öte yandan Kur'an'da diğer dinler ve toplumlarla ilişkilerde müteakabiliyet prensibinin esas olduğunu, dininden dolayı hiçbir kişiye ve zümreye baskı uygulama-

namayacağını, dileyenin Müslüman olup dileyenin kendi dininde kalabileceğini belirten ayetler mevcuttur. Nitekim *"Dinde zorlama yoktur..." (Bakara 2/256)* ve *"Sizin dininiz size benim dinim banadır" (Kâfirûn 109/6)* ayetleri olayı çok güzel açıklamaktadır. Kaldı ki dinde zorlama yapılamayacağı ilkesini Hz. Peygamber titizlikle korumuştur. Başka dinden olan çocukların İslam'a girmelerini zorlayan kişilerin ikaz edilmeleri (*Ebu Davut, Cihat 116*), Müslümanların mescidinde bile diğer din mensuplarının ibadetine Hz. Peygamber'in izin vermesi (*Hamidullah, II, 183*) İslam'da inanç özgürlüğünün ne boyutta olduğunu bize göstermektedir. Öte yandan Hz. Peygamber'in savaşları dikkate alındığında hiçbirisinde saldırganlık söz konusu değildir. Çünkü Hz. Peygamber, saldırgan olmadıkları sürece hiçbir kabileyle müslümanlığı kabul etmediler diye savaşmamıştır. Hz. Peygamber'in yaptığı bütün savaşlar hayati ve zaruri şartlara bağlıdır. Yoksa müslümanlarla dinlerinden dola-yı savaşmayan, müslümanları yurtlarından sürüp çıkarmayan veya onları sürüp çıkaranlara yardım etmeyenlerle, adaleti uygulayanlarla barış içinde yaşamayı emreder.

"Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimsele-re iyilik yapmanızı ve onlara karşı âdil davranmanızı yasak kılmaz; doğrusu Allah âdil olanları sever. Allah, ancak sizinle dini uğrunda savaşanları, sizi yurtlarından çıkaranları ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi yasak eder; kim on-ları dost edinirse, işte onlar zâlimlerdir." (Mümtehhine 60/8-9)

Kur'anî ayetler boyunca din yalnız Allah'ın oluncaya kadar, fitne tamamen orta-dan kalkıncaya kadar savaşmayı, müşriklerin yakalandıkları yerde öldürülmelerini, Harem civarından sürülüp çıkarılmalarını emreden ayetleri, saldırgan topluluğun saldırganlığının sona erdirilmesi, yani barışın sağlanması için zorunlu olarak kabul edilen savaş hukukuyla alakalıdır. Savaşa özendirmeye değil, başlamış bir savaş başarıyla bitirmeye yöneliktir. (Aktan, s. 84)

Şu halde savaşla ilgili bütün cihat ayetleri *"Müslümanlara karşı yönetilmiş fiili bir tehdit ve tecâvüzü bertaraf etmek üzere nazil olmuşlardır. Harb hukukunu ve sa-vaşın kurallarını tanzim etmektedir. Hz. Peygamber'in savaşları bu prensibin ha-yata geçirilmesinden başka bir şey değildir. Bedir, Uhut ve Hendek savaşları hep müdafaa savaşlarıdır. Medine'deki Yahudi Kaynuka ve Nadir oğullarının sürgün edilmeleri, Kurayzalıların elebaşlarının katledilmeleri Medine sözleşmesine aykırı olarak iç savaş çıkarmaya kalkışmaları ve düşmanla işbirliği yapmaları nedeniyle-dir. Hayber seferi Medine üzerine bir hareket için Hayberlilerin hazırlık yapmakta oldukları haberinin alınmasıyla gerçekleşmiştir. Mekke'nin fethi Kureyşliler ve müt-tefiklerinin Hudeybiye barış antlaşmasına aykırı olarak Müslümanlara saldırmaları nedeniyle olmuştur. Huneyn seferi de keza Mekke'nin fethinden hemen sonra Müslümanlara karşı başlatılan saldırı nedeniyle yapılmıştır. Tebük seferi ise Kuzey Araplarının Bizansın kışkırtmasıyla Medine aleyhine birleşmekte oldukları haberi-nin alınması nedeniyle yapılmıştır. İrili ufaklı diğer askeri hareketlerin tümü ya fiili*

bir tecavüzü püskürtme veya gerçekleşme aşamasında olduğu yönünde alınan doğrulanmış istihbarat üzerine gerçekleştirilen savunma nitelikli sefer veya savaşlardır.” (Aktan, s.85)

Dolayısıyla cihat, hayatî ve zarurî şartlar dahilinde saldırganlığın önüne geçilmesi, zulmün engellenmesi, tevhidin insanlığa en güzel şekilde açıklanması için yapılan her türlü cehd, gayret ve çalışmanın adıdır. Bu itibarla cihatta temel prensip savaş değildir. Nitekim cihatın sadece savaştan ibaret olmadığını belirten pek çok ayet vardır.

“Doğrusu inanıp, hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler ...” (Enfal 8/72, Tevbe 9/20)

“Fakat peygamber ve onunla beraber inananlar mallarıyla ve canlarıyla cihat ettiler...” (Tevbe 9/88)

“İnananlar, ancak Allah'a ve peygamberine iman eden, sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat edenlerdir.” (Hucurat 49/15)

“Mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edin.” (Tevbe 9/41)

Bu ayetlerden anlaşılan saldırganlığın önlenmesi, tevhidin yayılması, cehaletin ortadan kaldırılması gibi Allah yolunda yapılan her türlü faaliyete katılmak bir cihattır. Kimisi bedeniyle, kimisi malıyla, kimisi ilmiyle, kimisi çeşitli becerileriyle cihat faaliyetine katkıda bulunur.

İrtidat

İrtidat, bir müslümanın inancını terk ederek bir başka dine geçmesi veya ateist olmasıdır. Böyle kimselere mürted denir. İslam hukukçuları arasında “mürtedlere tekrar müslüman olmaları teklif edilir eğer kabul etmezlerse öldürülürler şeklinde yaygın bir görüş vardır. Hatta “dinini değiştireni öldürün” şeklinde bir hadise dayanırlar. (Buharî, Cihad, 14; Ebu Davud, Hudûd, 1; A. İbn Hanbel, Müsned, I, 2-7)

Kur'an'a baktığımız zaman mürted için öngörölmüş dünyevi bir ceza yoktur. Onların inançlı iken işledikleri amellerin boşa gittiği hatırlatılıyor. Konuyla ilgili bazı ayetler şöyledir:

“... İçinizden dininden dönüp kafir olarak ölen olursa, onların yaptıkları işler dünyada ve ahirette de boşa gider. İşte cehennemlikler onlardır. Onlar orada temelli kalırlar.” (Bakara 2/216)

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah onların yerine başka bir topluluk getirecektir...” (Mâide 5/54)

“Şüphesiz ki kendilerine doğru yol belli olduktan sonra arkalarına dönenleri şeytan sürüklemiş ve kendilerine boş ümitler vermiştir.” (Muhammed 47/25)

Ayette geçen “sizden kim dininden döner ve kafir olarak ölürse ...” ifadesinin

"dininden dönüp de kafir olarak öldürülen" şeklinde olmaması da dikkat çekicidir. Bu ifade bize, dinden dönen şahsın kafir olarak da yaşamını devam ettirme hakkı olduğuna ve hayatının normal yolla bitmesinin gerektiğine işaret etmektedir. (Yiğit, s.132)

Hiz. Peygamber'in Kur'an'a muhalif bir şey söyleyemeyeceğini evvela kabul etmemiz gerekir. Kur'an'da önerilmeyen, mürted için dünyevi bir ceza nasıl oluyor da, Hiz. Peygamber üstelik idam gibi ağır bir cezayla infazını emrediyor? Üstelik inanç ve düşünce özgürlüğünü savunan bir Kur'an'a karşı mürtedin bu özgürlüğünü nasıl kısıtlayıp, öldürtülmesini isteyebiliyor? Temel hadis kaynaklarında yer alan bu ahad hadisın "esbab-ı vürudu"nu iyi incelemek ve tarihi vakıaları iyi tesbit etmek gerekir.

Her şeyden evvel şunu bilmeliyiz ki, Hiz. Peygamber müslümanlar arasındaki münafıkların varlığından haberdar olduğu halde onları cezalandırmamış hatta mescidden kovarak onları mahcup bile etmemiştir. Bu derece hoşgörölü bir peygamberin zorla, tehditle dini benimsetmeye kalkması düşünülebilir mi? Her ne kadar Mekke'nin fethi sırasında Hiz. Peygamber'in öldürölmelerini emrettiğı bazı kimseler varsa da, bunların böyle bir emre muhatap oluşları, mürted olduktan sonra düşmanları müslümanların aleyhine provoke etmelerinden dolayıdır. (Yiğit, s.122-123)

"Hiz. Peygamber'in bir süre vahiy katipliğini yapan sonra irtidat edip tekrar Hıristiyan olan ve mensubu bulunduğı Neccaroğulları arasına dönerek Hiz. Peygamber'in yalancı olduğunu iddia eden mürted; Kuba Mescidi karşısında Dırar Mescidi'ni inşa ettirerek Müslümanları bölmeye, Mekkeli müşriklerle Romalılardan yardım alarak Medine üzerine yürüyerek bir ordu oluşturulmasını sağlamaya çalışan Ebu Amir; Müslümanları işkenceyle öldürten Yemen'li Esved b. Ka'b el-Ansî, Necd'li Müseyleme el-Kezzab gibi örnekler gözönüne alındığında Hiz. Peygamber döneminde pasif bir mürted örneğinin bulunmadığı görülür. Esved ile Müseyleme fitnesi ancak I. Halife Hiz. Ebu'Bekir döneminde ortadan kaldırılabilmiştir. ... Hiz. Peygamber döneminde başlayıp Hulefa-i Raşidin döneminde devam eden irtidat olayları siyasi otoriteyi zayıflatan, birliğı bütönlüğü tehdit eden boyutta bir isyan hareketi olarak görülür. Hiz. Peygamber'in "dinini değıştirenin öldürün" emriyle bu eylemcileri kasdettiğı açıktır. Ashab da bu emirle bunların kastedildiğini anlamıştır. Hiz. Peygamber'in söz konusu emriyle ya içerde fitne çıkaran veya düşmanlara katılarak onlara güç kazandıran hainleri kasdettiğı anlamını çıkarmak doğaldır." (Aktan, s. 88)

Hiz. Peygamber zamanında pasif bir mürted örneğı yoktur. Dolayısıyla mürtedlerin öldürölmesiyle ilgili hadis, tarihi vakıalara baktığımızda öldürme emrinin, düşünce ve inançtan dolayı değil çıkardıkları fitne, fesat, düşmanla işbirliğı, huzur ve güveni bozma kısaca eylemlerinden dolayı olduğu kesin sonucuna varıyoruz.

Değerlendirme ve Avrupa Birliği

İşte Kur'an'ın beşeriyete tanıdığı bu inanç, düşünce ve ifade özgürlüğü çerçevesinde Avrupa Birliği'ne girildiğinde ortaya çıkacak din boyutu nasıl ele alınabilir:

1) Avrupa Birliği, dini inanç ve düşünce itibarıyla yeterli özgürlüğe sahip devletlerin oluşturduğu bir birliktir. Bugün Avrupa'da herkes dilediği inancı, dilediği düşünceyi ifade etme hürriyetine sahiptir. Böyle bir toplulukla entegrasyona Kur'an açısından hiçbir engel yoktur. Bilakis Kur'an'ın tanıdığı hak ve hürriyetler küçümsemeyecek kadar Avrupa'da mevcuttur.

2) Müslümanlar Kur'an'ın tanıdığı inanç, düşünce ve ifade özgürlüğünü kendilerine uyarlamak zorundadırlar. Alternatif fikirleri, düşünceleri veya Kur'an'ın farklı yorumlarını hazmedemeyen Müslümanlar Avrupa Birliği'nin içinde ciddi bir sorun olacaklardır.

3) Cihat ve irtidat konusunda biz Müslümanların yeterli bilgiye sahip olduğumuz söylenemez. Bugün kime sorsak cihatı, "kafirlerle karşı yapılması gerekli bir savaş", mürtedi de "öldürülmesi gereken dinsiz" şeklinde tanımlayacaktır.

Avrupa Topluluğu ile yapılacak bir entegrasyonda bu zihniyettekiler hem Avrupa hem de kendi içimizde sorun olabilirler. Zira, cihat ve irtidat zemini onlara göre her an oluşabilir. Bunun için evvela kendi toplumumuzda değerlerin ve kavramların iyi tartışılarak toplumun hazırlanması gerekmektedir.

4) Hristiyan Batı Dünyası ile entegrasyonda, Kur'an'ın önerdiği inanç ve düşünce özgürlüğünden yararlanarak, israiliyat ve hurafelerden arınmış, Kur'an'a, ilme ve akla dayalı bir din yorumunu ortaya çıkarmalıyız. Zira bugün Batı dünyasında Hristiyanlığı terkederek ateist olanlar, kendilerine daha rasyonel bir din aramaktadırlar. Kur'an'a, akla ve ilme dayalı bir islam anlayışı her insana gerekli olacaktır.

5) Batı dünyası ile entegrasyona İslam'ı, Hristiyanlık ve Yahudiliğin bir diğer adı veya biraz değişik şekli gibi bir imajla; Kur'an'ı da katı kurallar kitabı gibi onun özüne ve şanına yakışmayacak bir görünüm ile katılmamalıyız. Aksi takdirde batının ateistlerini (ki Avrupa gençliğinin %45'idir) ihtidaya davet etmek şöyle dursun kendi içimizden pekçok kişiyi mürted hale getiririz. Bunu önlemek için Kur'an'ı kendi sistematigi içinde semantik metotla tercüme ve tefsir ederek kendi toplumumuza ve Batı dünyasına sunmalıyız. (*Yakıt, s.II, 412-417*).

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, I-VI, İstanbul, 1992.
- Aktan (H.), "Kur'an ve Sünnet Işığında Düşünce ve İnanç Özgürlüğü", *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası (Tebliğ ve Müzakereler)*, 3-7 Mayıs 2000, II, s.72-89, Ankara, 2000.
- Atay (H.), "Kur'an'a Göre Araştırmalar", I-III, Atay Yayınevi, Ankara, 1997.
- Başgil (A. F.), "Demokrasi Yolunda", İstanbul, 1961.
- Bernanos (G.), *La France Contre les Robots*, (Citations Françaises (C.F.) içinde), Paris, 1977.
- Buhârî, *el-Camiu's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul, 1992
- Camus (A.), *Carnets*, Gallimard, (C.F. içinde), Paris, 1977.
- Dağcı (Ş.), "Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması", *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası (Tebliğ ve Müzakereler)*, 3/7 Mayıs 2000 II, s.96-111, Ankara, 2000.
- Ebu Davud, *es-Sunen*, I-V, İstanbul, 1992
- Gaxotte (P.), *Theimen et rariatious*, Fayard, (C.F. içinde), Paris, 1977.
- Hamidullah (M.), *İslam Peygamberi*, I-II, İstanbul, 1966.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*, 4. madde.
- Lalande (A.), *Vocabulaire Technique et critique de la Philosophie*, P.U.F., 17. Baskı, Paris, 1991.
- Maurras (C.), *Au Signe de Flore*, Grasset, (C.F. içinde), Paris, 1977.
- Montesquieu, *L'esprit des Lois*, (C.F. içinde), Paris, 1977.
- Proudhon (P.J.), *De la Justice dans la revolution et dans l'Eglise*, (C.F. içinde), Paris, 1977.
- Rozenthall (F.), *The Muslim Concept of Freedom*, Prior to the Nineteenth Century, Leiden, 1960.
- Yakıt (İ.), Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi, *I. Din Şurası (Tebliğ ve Müzakereler)* 1-5, Kasım-1993, Ankara, 1993, II, s. 412-417.
- Yiğit (Y.), İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Perspektifinden İrtidad Suç ve Cezasına Bakış, *İslâmiyat II* (1999) s.121-135, Ankara, 1999.